

Cross Cultural Studies Review

A journal for comparative studies
of culture, literature, and the arts

Cross Cultural Korea
Cross-Cultural Croatian Criticism
Margina kao ogledalo
Studia Mediterranea
Translations: Dorta Jagić

Vol. 4, No. 7/8 2022
DOI – 10.38003/ccsr

Moć, hegemonija i (pre) vlast forme nad autorskom intencijom u Andrićevoj pripovijetci “Priča o vezirovom slonu” i romanu *Prokleta avlija*

Ivona Zebić Mitrović (izmitrovic@ffst.hr)
Filozofski fakultet u Splitu

Sažetak

Ovaj članak bavi se iščitavanjem fenomena moći, hegemonije i vlasti upisanih na tematskim i strukturalnim nivoima Andrićeve pripovijetke “Priča o vezirovom slonu” i romana *Prokleta avlija*. Pritom se posebna pažnja posvećuje odnosima konstrukcije (ne)moći koji se odvijaju na razini odnosa autorske intencije i pripovjedne forme. Istražuje se položaj autorske intencije kako u sklopu hegemonijskih odnosa u zadanom nizu povijesno uslojenih konteksta, tako i u odnosu prema mogućnostima koje otvara (ali i zatvara) prozna forma. Ti se odnosi promatraju kroz analizu i aplikaciju pojmova moći, znanja i vlasti kako ih definira Foucault te na temelju njegovih premisa novi historicisti i vodeći postkolonijalni teoretičari. Naglašava se moguće ukazivanje tekstova na izvan-književne funkcije pripovjednih procedura čime se razotkriva tekstualno apostrofiranje autorske i opće identitetske i stvarnosne paralelne opterećenosti (hegemonijskim) okvirima pri/povijesti. Na razini analize teksta promatra se subverzivni potencijal mehanizama autoreferencijalnosti i ironije kojima se ukazuje na ulogu (vlastitog) teksta u kompleksnoj mreži društveno-diskurzivnih odnosa. Ukazivanje na mjesta nerazriješenosti posljedično omogućuje i iščitavanje autorske intencije kao formalno i kontekstualno uvjetovane hegemonijskim obrascima koji se složenim ironijskim taktikama istovremeno potkopavaju.

Ključne riječi: Ivo Andrić, hegemonija, pri/povijest, postkolonijalno čitanje, ironija

Uvod

Govorimo li o Ivi Andriću u kontekstu problematike iščitavanja autorske intencije u tekstu, primjećujemo da je riječ i o umnažanju potencijala različitih hegemonijskih, povijesno zadanih i uokvirenih obrazaca. Oni podrazumijevaju i zahtijevaju iščitavanje pozicija moći na nekoliko (kon)tekstualnih razina. Bivajući istovremeno vremenski i prostorno udaljene od znanjem ovlaštenog autora i od čitatelja koji svoju moć nad tekstom “vježba” upisivanjem vlastite pozicije kao one koja uvijek riskira bivanje (ideološki) uvjetovanom aproprijacijom ili preinterpretacijom¹ teksta (Eco 1990), Andrićeve fingirane povijesne kronike pozicioniraju se u središte borba za prevlast koje su istovremeno jezgra njihovih tematskih interesa.

Ovo je čitanje dvaju Andrićevih tekstova potaknuto sviješću o potrebi razvoja daljnjih uvida u tekst *Proklete avlije* kao pokušaj ostvarenja nužnog analitičkog i interpretacijsko-hermeneutičkog uvida u tekstualne mehanizme upisivanja i opisivanja kategorija moći, vlasti i hegemonije, a posljedično i kao pokušaj iščitavanja Andrićeva pristupa problematici (tekstualnosti) svijeta i identiteta. Pritom se iščitavanje suptilnih ironijskih mehanizama u iskazima autora pokazuje kao ono od presudne važnosti. Ovaj rad Andrićevu ironiju drži taktičkim, intencijskim manevrom, a njome posljedično ostvarenu nemogućnost dopiranja do autohtone stvarnosti/istine odrazom antiesencijalističkog, “liberalno ironičnog” (usp. Rorty 1989) naglaska na pisanju/pripovijedanju kojim se posljedično istovremeno prikriva i akcentuira diskurzivna uvjetovanost svijeta.² Istraživanje položaja autorske instance kao ironijske impostacije glasa osviještenosti o pri/povijesnosti svijeta, o kojemu govori Foucault i njegovim premisama usmjereni novohistoricisti, pragmatisti i postkolonijalni teoretičari, a koji se u tekst upisuje ukazujući na (vlastitu) razliku,³ omogućava i čitanje ovih tekstova kao, u najmanju ruku, najava poetike/politike (postmodernističkog)⁴ razbijanja epistemoloških i metafizičkih total-

1 Ovaj prijevod Ecova termina *overinterpretation* donosi Boris Škvorc (2021). Taj je termin u nekim od drugih prevedenih izvora (npr. u srpskom prijevodu poljskog priručnika *Književne teorije XX. veka*) označen kao nadinterpretacija. Preinterpretacija bi bila bolje rješenje u smislu ekvivalencije značenja, uzme li se u obzir kontekst termina kako ga iznosi Eco (v. Škvorc 2021: 276).

2 Ovaj zaključak temelji se kako na Foucaultovoj teoriji diskursa i novohistorističkoj teoriji koja ga slijedi, tako i na Derridinu zaključku o tekstualnosti svijeta. Prema Derridi “izvantekstualno ne postoji”, odnosno “ne postoji izvan-tekst” (usp. Derrida 1997).

3 Referiram se na drugo/razliku u kontekstu Bakhtinove polifonije (usp. 1981) i de Manova tumačenja ironije (usp. 1996), ali i na upisivanje/ispisivanje drugog/razlike u postkolonijalnom kontekstu (usp. Spivak 1988 i 1999; Bhabha 1994).

4 *Prokletu avliju* kao postmodernistički eksperiment naglašava i Škvorc (2011).

nosti, poglavito ako u obzir uzmemo činjenicu da se subverzija (meta) narativa ostvaruje direktnim sučeljavanjem umjetničkog diskursa s onim povijesnim (usp. Hutcheon 2004: 20).

Prije svega, riječ-dvije o interesima ovoga rada u kontekstu odnosa moći koji se na različitim nivoima odražavaju u romanu *Prokleta avlija* i pripovijetci "Priča o vezirovom slonu" koju dosadašnja *derridaovski* i *foucaultovski* usmjerena čitanja (Škvorc 2021; Brajović 2011) drže tematsko-strukturalnim ishodištem romana. Na tematskim nivoima obaju tekstova, pitanja odnosa moći odražavaju se u sukobu različito upisanih vrijednosti, odnosima kolonijalnog centra i periferije te nadzora i nadziranih. Strukturalno, tekstovi slijede fabulom opisanu borbu za prevlast i/ili opstanak što je vidljivo i govorimo li o polifoniji (čestim izmjenama pripovjedača, fokalizacije, odnosno *bahtinovske* dijalogičnosti; usp. Bahtin 2019: 654), ali i na makrorazini na kojoj se odvija "borba" glasa koji nastoji kontrolirati priču i same pripovijesti kao ograničavajuće forme kojom upravljaju (izvan)tekstualni hegemonijski obrasci. Međutim, riječ je o dvama tekstovima čiji su mehanizmi otpora (kon)tekstualnoj hegemoniji donekle različiti.

"Priča o vezirovom slonu" dulja je pripovijetka objavljena 1947. godine, dvije godine nakon *Travničke hronike* koja tematski i kronološki nastavlja problematizirati tzv. konzulska vremena (usp. Brajović 23). Kao i u romanu koji joj prethodi, tematski sloj ove pripovijetke obuhvaća odnos moći između bosanskoga lokalnog stanovništva (lokalnog subalternog) i izvanjske turske (kolonijalne) velesile, a pri čemu tekst implicitno komentira i odnose moći unutar multikulturalne sredine opterećene ostvarenjem vlastitog (kolektivnog, plemenskog) identiteta temeljenom na djelovanju usuprot dominantnoj naraciji kolonijalnoga centra.⁵ S druge strane, *Prokleta avlija* (1954) roman je koji zaključuje Andrićev fratarski pripovjedni ciklus (usp. Brajović 79), a čime se zaključuje i njegov dvadesetogodišnji pokušaj razrade pojedinih likova (80) među kojima je i glavni homodijegetski pripovjedač i fokalizator romana, fra Petar, koji je ujedno pripovjedač i pripovjedno žarište sveukupno

5 Riječ je o pokušaju ostvarenja autohtonoga glasa koji se temelji na iscrpljivanju kolektivne, mitološke svijesti. Ta se potraga za autohtonim u literaturi povezuje s parohijalizmom, getoizacijom i naracijom nacije. O tome govore svi važniji postkolonijalni teoretičari (Said, Bhabha, Spivak, pa i Rushdie, a u Hrvatskoj Škvorc). Riječ je o funkciji i uporabi jezika u onom smislu kako Richard Rorty opisuje "konačne vernakulare" (eng. *final vernacular*), odnosno o pokušaju stvaranja (kolektivne) priče na temelju jezika kojim se umije proizvesti značenje "bez viška" (usp. Rorty 1989). Ta je priča temeljena na aproprijaciji prikladnog sadržaja, uz istovremenu kolektivnu proizvodnju zaborava onoga što se "ne uklapa". O naraciji nacije i postkolonijalnim ishodištima za moguća čitanja (post)kolonijalnog pristupa u odnosu na hrvatsku prozu v. Škvorc 2011.

pet Andrićevih djela.⁶ U kontekstu moći, vlasti i hegemonije, *Prokleta avlija* je tekst u literaturi često karakteriziran kao potencijalna alegorija hegemonije ne samo vremena o kojemu (a možda i vremena u kojemu) Andrić piše, već kao alegorijski prikaz hegemonijski zadanih odnosa uopće.

Ovaj se rad osvrće na ovako predložen tematski i strukturalni aspekt pri čemu se nemogućnost napuštanja kako Proklete avlije kao amblema, tako i romana *Prokleta avlija*, promatra i u kontekstu pozicije autorske instance kao prividno nadmoćne, ali podjarmljene (kon)tekstualnim hegemonijskim zadanostima, odnosno kao ambivalentne ishodišne pozicije podrivačkog potencijala teksta. *Prokleta avlija* pritom je tekst koji se u ovome radu promatra kroz hipotezu o postojanju, odnosno osvješćivanju mehanizama (pripovijedanja i promatranja mogućeg svijeta) uvedenog u "Priči o vezirovom slonu". Riječ je o naglašenoj pripovjednoj samosvijesti i preokupaciji fenomenom zadavajuće, uokvirujuće i opterećujuće (sve)moći, a što je posebno zanimljivo kod Andrića koji, preuzimajući tematske predloške iz prošlosti, svijet *nietzscheanski* obilježava kao "vječno ponavljanje".

Postkolonijalni kontekst i odnosi moći: Ivo Andrić u tekstu i svijetu

Na ovom mjestu, aspekt "neprekidnog ponavljanja" (postmodernistički: "reciklaže") povijesti (i pripovijesti) treba pozicionirati u okviru gore predstavljenog promišljanja o (ne)moći koje je važno za potencijalno (izvan)književno lociranje autorskoga glasa i prema formi i prema kulturnim kontekstima koji ga uvjetuju. Čini se da to bitno utječe i na moguća čitanja odnosa (ne)moći na razini tematskih i strukturalnih slojeva ovih tekstova. Upravo s obzirom na tematski sloj tekstova koji uključuje pitanja odnosa moći u (post)kolonijalnom kontekstu, nužno je na samom početku rasprave o pozicioniranju autorske intencije u ovim tekstovima osvrnuti se na pojmove *representation* (predstavljati – govoriti u ime nekoga) i *re-presentation* (re-prezentacija u smislu prikazbe, ali i *ponavljanja*) kako ih u kontekstu moći, vlasti i predstavljanja/prikazbe komentira G. C. Spivak (usp. Spivak 1988: 70).

Dvojbenaost spomenutih pojmova očituje se, prema Spivak, u njihovoj neminovnoj povezanosti s potencijalno opasnim sferama simboličkog

6 Fra Petar lik je koji se pojavljuje u još četirima Andrićevim pripovijetkama: "Trup" (1937), "Čaša" (1940), "U vodenici" (1941) i "Šala u Samsarinom hanu" (1946).

i političkog.⁷ Riječ je o problematičnosti gotovo svakog zapadnjačkog umjetničkog i teorijskog, odnosno filozofskog iskaza kojim se neizbježno ostvaruje nametanje vizije/verzije stvarnosti kako je poima zapadni humanist-autoritet/prosvjetitelj, a koji u obliku re-kreacije/re-prezentacije omogućava ponavljanje povijesno zadanog podr(a)žavanja zapadnjačke nadmoći u (izvan)književnom svijetu (usp. Spivak 1988: 75). Prema Spivak, zadržavanjem *episteme* u okvirima eurocentričnoga iskustva, subalterno nastavlja bivati obilježeno diskursom zapadnjačkog intelektualca-prosvjetitelja koji podčinjenost iznova ispisuje kao totalnost odnosno kao jednoznačno drugo. Za analizu Andrićevih istovremeno alegorijskih i metonimijski impostiranih povijesnih kronika, ovo se, na samom početku, čini kao posebno važno mjesto, a poglavito ako se u obzir uzmu nametnuta im žanrovska ograničenja, odnosno dijakronijska i hegemonijska opterećenost stilskim formacijama koje proizlaze iz doživljaja svijeta kao ekspresije autora-genija. U ovome se kontekstu kao problematičan nameće i zapadnjački esencijalizam 20. stoljeća, pogotovo ako se osvrnemo na činjenicu da Andrić i u ovim tekstovima (a posebno u *Proklesoj avliji*) izravno upisuje koncept *neiskazivog*,⁸ što bismo mogli protumačiti i kao u tekst upisano uvjerenje o postojanju kolektivne, nadređene stvarnosti i razuma izvan (jezičnog) kaosa i kakofonije Proklete avlije (i *Proklete avlije*).

Za čitanja ovih tekstova u kontekstu moći, vlasti i hegemonije, važno je stoga na početku naglasiti da je ovdje riječ o autorskom glasu koji upravlja kompleksnim svijetom društveno-kulturnih razlika o kojem piše iz stanovite distance, koristeći se mogućnostima re-prezentacije, re-imaginacije, fingirajući povijesnost. Taj glas djeluje, odnosno vrši svoje manipulativne prakse iz vremenski (ali u vremenu u kojem piše i društveno) povlaštene, zapadom zadane, pozicije *znanja*. Škvorc navodi:

Andrić je kao pisac koji Orijent promatra očima zapadnjaka [...]. Ono što vjerojatno nije dovoljno primjećivano u većini čitanja [...] jest činjenica da su ti drugi [...] ispisivani iz austrougarske perspektive uglađenog pisca, diplomate i, u krajnjoj liniji, umjetnika koji je svoj svijet "tamnog vilajeta" počeo graditi na temelju generički uvjetovanih oblika žanrova zadanih u zapadnom iskaznom kompleksu, ali i na temelju ekspresionističke poetike koju je ugrađivao ne samo u poeziji (i pjesme u prozi), već i u prvim (novo)historicističkim prozama. (Škvorc 2011: 208)

7 Opasnog u smislu zavodljivog (dvojbene) "deceiving", s obzirom na "zov" političkog i simboličkog koje, različito, ali podjednako uvjerljivo mogu "zavesti" (usp. Spivak 1999 i Škvorc 2021: 116-117).

8 O konceptu neiskazivog kod Ive Andrića v. Škvorc 2021. O *neiskazivom* u romanu *Prokleta avlija* v. Škvorc 2021 i Brajović 2011.

Međutim, ovdje treba naglasiti i kompleksnost Andrićevog identiteta, i to ne samo u smislu izvlaštenosti koju uvjetuju njegovo porijeklo i kasniji život unutar višestrukih europskih i ne-europskih društveno-kulturnih zajednica (usp. Škvorc i Lujanović 2010: 39-40), već i u smislu nužnog osvještavanja činjenice da je, na nivou njegovih tekstova, zapadnom hegemonijom (koja je čitljiva i iz primjene zapadnog, austro-ugarskog žanrovskog oblika; usp. Škvorc 2011: 208) proizvedena autorska instanca neizbježno upletena u kompleksna previranja unutar krugova moći koje proizvodi (post)kolonijalno stanje u tekstu, ali i svijetu. To Andrića, prema Škvorcu, istovremeno čini glasom "iščitavanja Orijeta, onog kojeg Said definira kao 'zapadni artificijelni konstrukt Istoka', ali i onoga čiji subalterni ja progovara u odnosu na dominantni glas povlaštenog koji se nasuprot nama uvijek pojavljuje kao konstruirani i makar kulturološki subalterni drugi." (2011: 208). Ovdje dakle treba osvijetliti kompleksnost položaja autorske intencije koja istovremeno djeluje kao sveznajuća pretenzija na prikazivanje stvarnog i istinitog u (izvan)književnome svijetu, ali i kao one instance koja je uvijek već hegemonijama zadana, odnosno koja, *derrijanski* rečeno, uvijek već (eng. *always already*) biva ispisivana (usp. Derrida 1997).

(Post)kolonijalni aspekt Andrićevih tekstova nužan je za razumijevanje odnosa moći na nivou fabula izgrađenih na problematici čovjekova preživljavanja u sklopu autoritarnih, panoptičkih modela vlasti (usp. Brajović 2011) kojima se ukazuje na mehanizme (nasilno, ali i ne-nasilno) proizvedenih razlika. No kritike G. C. Spivak usmjerene na eurocentrične paradigme kojima se nanovo ostvaruju epistemološke totalnosti neophodno je uzeti u obzir i za osvješćivanje potencijalno upisanog glasa znanja/moći u odnosu prema podčinjenom koji ipak ne može (pro)govoriti u svoje ime. Ostvarenje subalternoga glasa kao mogućeg djelovanja, postaje metodom otpora koju treba osloboditi od naslaga logocentrički utemeljene predstave o stvarnosti. Prema Spivak, jedino dekonstrukcijom subjekta moguće je ostvariti etičku korektnost. Riječ je, dakle, o varijantama strukturalne subverzije proizvedene mehanizmima istovremenog upisivanja/ispisivanja glasa podčinjenog iz teksta (usp. Spivak 1999; v. i Škvorc 2021: 295) te mehanizmima ironijski upisane mimikrije (usp. Bhabha 122-131).

Usprkos teorijskim razilaženjima subalternih studija i europske filozofije koje Spivak započinje direktno se suprotstavljajući Foucaultovoj i Deleuzeovoj artikulaciji kompleksnih problema i mogućih rješenja za odnose Istoka i Zapada/dominantnog i podčinjenog pri čemu zadržava *derrijanski* model značenjske nestabilnosti (usp. 1988), valja nam svakako, za potrebe ove teme, naglasiti i temeljne Foucaultove postavke. Na koncu, i odnosi među spomenutim teorijskim paradigmatima upravo

predstavljaju potvrdu uspostave (ne)moći i (ne)posjedovanja povlaštene pozicije u kojoj se istovremeno odvija proizvodnja znanja, moći i istine, ali i njihova subverzija. Moć, tvrdi Foucault, nije privilegija dominirajuće klase, već rezultat raspodjele snaga. Ona ne isključuje podčinjeni subjekt, već upravo ovisi o otporu onoga kime dominira (usp. Foucault 26-27). Moć “se proizvodi svakog trenutka, u svakoj točki, ili pak u svakom međuodnosu pojedinih točaka. Moć je posvuda. Nije riječ o tome da ona sve obuhvaća, već o tome da dolazi odasvud.” (Foucault; prema: Kalanj 82). Prema Foucaultu, znanje odnosno moć ne posjeduje nitko, a istovremeno je posjeduju svi sudionici razgovorâ/diskursâ čime se ostvaruje neprekidna i neizbježna proizvodnja svemoći. To je iznimno važno za čitanje polifonije, odnosno različitih glasova upisane drugosti u kontekst složenog romanesknog izričaja u Andrićevim tekstovima. No to je možda još važnije u kontekstu lociranja autorske instance u odnosu prema kompleksnom svijetu upisanih razlika koje pričom stvara, a što uključuje, prije svega, stilsku i društveno-kulturnu zadanost položaja te pozicije unutar fonocentrički i logocentrički uvjetovane strukture pri/povijesti o kojoj ovisi moguće iskazivanje *svijeta*.

Nešto o (ne)moći autorske instance u romanu *Prokleta avlija*: moć i hegemonija u tekstu i svijetu romana

Nakon rečenog u uvodu, ovdje je važno istaknuti činjenicu da se u dosadašnjim interpretacijama *Proklete avlije* ispričani svijet istambulskog zatvora *Deposito* uglavnom tumači kao prostor u kojemu autorski impostirani, ekstradijegetski pripovjedač pretendira na “epistemološku nelimitiranost i sveobuhvatnost, a to će reći i fiktionalno zasnovanu svemoć, odnosno na potencijalni položaj krajnje, artistički konstituisanog ‘saznajnog subjekta’[...]” (Brajović 155). U tom smislu motivacija autorskog upisivanja čvrste kontrole nad pričom nameće se kao jedno od dominantnih pitanja u kontekstu naše teme, a poglavito s obzirom na to da se na tematskom sloju romana akcentira pitanje kontrole i nadzora u *foucaultovskom* društveno-političkom smislu.⁹ Ovo je važno mjesto rasprave i s obzirom na postkolonijalne upise romana i pripovijetke kojima se bavimo. To je zato što se, u kontekstu modernizma, govori o poziciji autorskog autoriteta/moći koja se u

9 U knjizi *Fikcija i moć* (2011), Tihomir Brajović promatra nekoliko Andrićevih djela, među kojima su “Priča o vezirovom slonu” i *Prokleta avlija*, iz *foucaultovske* perspektive.

tekst, odnosno ispisivani mogući svijet, upisuje kao pozicija koja je smještena *iznad* toga svijeta/teksta (usp. Hutcheon 1986/1987: 187) te koja raznolikost svojih pripovjedačkih instanci ipak, čini se, usmjerava prema priželjkivanom *logosu*, razumu i (univerzalno) istinitom.

Ovdje se valja vratiti konceptu čuvenog Andrićevog imagemata *neiskazivog* koje u tekstu naglašava, s obzirom na to da je na određenim mjestima u romanu razlika između onoga što se jezikom (romana) može i ne može kazati vrlo jasno označena. Ekstradijegetski, autorskom instancom osviješten, pripovjedač kroz fokus pripovjedača (kazivača) fra Rastislava navodi: *I sve bi hteo, i po treći i po četvrti put, da kaže kako je [fra Petar] lepo umeo da priča. Ali to se ne može kazati.* (Andrić, 1981b: 11). Isto tako, ljepota je neiskaziva kategorija pa fra Petar kaže: *A kakvo je svitanje u Stambolu! Kazati se ne može.* (Andrić 1981b: 114).¹⁰ Čini se tako da ovi primjeri svjedoče o postojanju izvan-jezičnog savršenog svijeta, nedostižnog pripovjedačima (i autorskojinstanci) koji se, prema tome, uklapaju u spomenuti kontekst metafizički motivirane europske tradicije koja jezik još uvijek drži isključivo preprekom pri pokušaju dopiranja do savršenstva, reda i sklada (usp. Rorty 1989).

Dosada je u ovome članku ukazivano na kompleksnost položaja autorske instance u romanu *Prokleta avlija* pri čemu se ona označila kao istovremeno nadmoćna, hegemonijom/formom romana ograničena, ali i intencijom ostvarena kao podrivačka. Brajović, koji donosi detaljan uvid u mehanizme izgradnje odnosa moći na tematskim i strukturalnim nivoima, međutim, Andrićev roman prepoznaje kao “ultimativno modernističko ostvarenje, književno delo koje ispunjava i dovršava ‘epistemološku paradigmu’ modernizma na svoj način, i takoreći bez ostatka” (155), a što se ostvaruje kompozicijom romana koja “racionalno suverenim naporom autorskoga, ekstradijegetičkog naratora predočava ne ‘nešto’, nego, reklo bi se, u izvesnom smislu ‘sve od ljudske istine’” (154). U svjetlu (post)kolonijalnog aspekta Andrićevih tekstova, valja biti oprezan, jer bi, na ovaj način čitana, autorska pozicija u romanu *Prokleta avlija* možda (naoko) pretendirala i na “univerzalne sudove” (usp. Brajović 98) koji upravo podr(a)žavaju od svijeta izdvojenju, eurocentričnu paradigmu u kojoj se (književni) tekst nastavlja (ne) svjesno koristiti kao hegemonijska metoda ostvarenja koncentracije moći zapadnjačkog Subjekta. Time bi se razotkrilo i tekstualno doživljavanje/priželjkivanje povijesnoga kontinuiteta (usp. Hutcheon 2004: 11).

10 Ova dva primjera komentira i Škvorc. Vidi Škvorc (2021) poglavlje “Kako izreći neizrecivo: izvedbe odnosa moći unutar mogućih svjetova (značenjskih/smislenih jezgri) proizvedenih u romanu *Prokleta avlija*” (str. 274-313). U kontekstu metafizički uvjetovanog poimanja/spoznaje istine kao takve, Brajović komentira i Andrićevo poticanje čitatelja na potragu za onim što naziva “nešto od ljudske istine” (usp. Brajović 98).

Međutim, ovaj sud ukazuje i na bitan aspekt aporije koja podražava središnje teze ovoga rada i to upućivanjem na pragmatično ostvarivanje nadmoći pozicije autorske instance u odnosu na povijesni slijed, upravo kako je ta ideja nagoviještena u uvodnom dijelu rada. Brajović pak ovome problemu pristupa naratološki.¹¹ Riječ je o zaključku donesenom na temelju čitanja bespriječnosti koncentrične narativne organizacije romana, koja, kako pokazuje i Škvorc (2021: 290), uvidom u izmjene fonocentričkih iskaza homodijegetskih pripovjedača i, autorском instancom uvjetovanog, glasa ekstradijegetskog pripovjedača, pokazuje nepobitnu sklonost prema pisanju/pripovijedanju naspram pričanja (usp. Brajović 100). Struktura romana pročitana na taj način, uparena s uvidom u *foucaultovsku* interpretaciju teksta kako je donosi Brajović, stoga upućuje na nužnost problematizacije tekstualnog izjednačavanja pozicije autorske instance s apsolutnom političkom svemoći o kojoj je, u krajnjoj liniji, upravo riječ u tekstu.

Potencijalne razloge zašto je tako, odnosno moguće razloge zašto je Andrić svjesno proveo toliko vremena redigirajući svoj prvotno puno duži tekst usmjeren na priču o sukobu turske braće Džema i brata mu sultana Bajazita koja će u *Proklesoj avliji* postati priča koju fra Petru, poput čovjeka-automata, kazuje Ćamil iz Smirne potražiti ćemo u "Priči o vezirovom slonu". U uvodnom je dijelu naglašena prisutnost važnih naznaka antiesencijalističkog poimanja kulture i identiteta u pripovijetci, usprkos dosadašnjem obilježavanju obaju tekstova kao ovisnih o politikama i poetikama modernističkog esencijalizma, ekspresionizma i egzistencijalizma. Pomnijim iščitavanjem instanci pripovijetke ukazuje nam se veći broj primjera preokupacije teksta problematikom proizvodnje društvenih i kolonijalnih subjekata putem naracije, a koji se, uz to, ne nameću samo kao moguća mjesta čitanja konstrukcije (post)kolonijalnog subjekta, već kao mjesta mogućeg čitanja naglašenosti *mehanizama* proizvodnje funkcionalne "subjektivnosti" uopće (usp. Bourdieu 1991). Riječ je dakle o pitanjima odnosa između pojedinaca i sustava moći u kontekstu podjarmljenosti i vlasti kao međusobno isprepletenih konstitutivnih elemenata (usp. Foucault 1995), a pri čemu je neizbježno i upisivanje problema hegemonijskih okvira priče, odnosno pripovijesti.

11 Ovo je pojednostavljen opis Brajovićeva čitanja *Proklete avlije* koje tekstu pristupa interdisciplinarno pa se roman čita uvidom u naratološke, stilsko-retoričke i fenomenološke aspekte s jasnim otvaranjem prema pitanju ideologije iskaza.

“Priča o vezirovom slonu”: ironija i autoreferencijalnost pripovijesti o pri/povijesti

U tom smislu, valja ponoviti tezu da je “Priča o vezirovom slonu” priča o *priči* te da je riječ o pripovijetci u kojoj se *stvarnost* i *fikcija* izjednačavaju. Ona dakako nije jedini Andrićev tekst iz kojega se da iščitati autorova obuzetost pitanjima teksta, naracije, fikcije i stvarnosti te njihove međusobne povezanosti. No, kako navodi i Brajović (25), ova pripovijetka po načinu na koji progovara o vezi između *stvarnog* i *fikcije*, zauzima ipak posebno mjesto u Andrićevom opusu. Riječ je o tekstu koji se pokazuje kao iznimno zanimljiv u kontekstu (post)kolonijalne teorije i etičnosti što je ona nalaže jer će se u ovoj pripovijetci maksimalno otvoriti pitanje ironijske i/ili ideološke funkcije heteroglosije u Bakhtinovom smislu prepletanja različitih/tuđih/drugih diskursa u romanu (usp. Bakhtin 1981).¹² Ovdje stoga govorimo o pripovijetci prožetoj ironijom,¹³ ali i u onome smislu kako je definiraju Linda Hutcheon, Richard Rorty i Paul de Man. Hutcheon tako navodi da “ironija može isključivo zakomplicirati ono što se njome izriče, a nipošto razotkrivati” (2005: 13).¹⁴ Rortyjeva (1989) vizija ironičara pak suprotstavlja se onoj metafizičara koji još uvijek mašta o pronalasku smisla/istine/stvarnog. Prema Rortyju (78), ironičar možda naoko izbjegava pronalazak konkretnoga rješenja za kaotičnost svijeta, no njegov je zadatak mijenjati svijet upravo specifičnom vrstom prikazbe koju postiže odbacivanjem povjerenja u tzv. “konačne vernakulare” (eng. *final vernacular*). Ono što Rorty indirektno govori u svojim izlaganjima o osviještenosti ironičara o jezičnoj kontingenciji (usp. Rorty 1989), na nivou strukture ovoga teksta lako uvidamo detektirajući premještanja tuđih/drugih govora/diskursa unutar određenoga iskaza. To se obavlja u onom smislu kako polifoniju definira Bakhtin, ali i de Man. De Manova (1996) definicija ironije kao “negativne jezične sile” počiva na upotrebi parabaze koja funkcionira po principu umetanja jezika koji određenom iskazu diskurzivno ne pripada. Takav tip premještanja odnosno upisivanja-ispisivanja glasova, rezultira iskazom koji neminovno biva potkopavan

12 Referiram se na poglavlje “Discourse in the Novel” u knjizi *The Dialogic Imagination: Four Essays* (1981).

13 O ironiji kod Andrića pisalo se u literaturi, a što sažima Nebojša Lujanović (2015) u svojem čitanju ironijske pozicije autorske instance u *Prokletoj avliji* kao mogućeg otvaranja prema čitanju romana iz pojedinačnog nacionalnog okvira. Lujanović naglašava da je usprkos brojnim čitanjima ironije kod Andrića tek ono Zdenka Lešića otvorilo pitanje ideologije. Iz postkolonijalnog kuta, ironiju kod Andrića čita Škvorc.

14 Citat u originalu: “...irony can only ‘complexify’; it can never ‘disambiguate’” (Hutcheon 2005: 13).

drugim, umetnutim, iskazom, a iščitavanje kao potencijalno čvrsta interpretacija biva onemogućeno (v. i de Man 1979).¹⁵

U “Priči o vezirovom slonu” na takvo prepletanje glasova nailazimo na samom početku pripovijetke gdje ekstradijegetski “sveznajući” pripovjedač navodi: *Bosanske kasabe i varoši pune su priča. U tim ponajčešće izmišljenim pričama krije se, pod vidom neverovatnih događaja i maskom često izmišljenih imena, stvarna i nepriznavana istorija toga kraja, živih ljudi i davno pomrlih naraštaja. To su one orijentalne laži za koje turska poslovice veli da su »istinitije od svake istine«.* (Andrić 1981a: 43). U tekstu naglašeni izrazi “izmišljeno” i “stvarno” kojima se otvara pripovijetka, poslužit će kao uporište ironijskom premještanju glasova. Ti koncepti međusobno će se pobijati tijekom čitave pripovijetke u kojoj pripovjedač upravo putem izmjene fokusa (vlastito viđenje i umetanje kazivačkih perspektiva) čitatelju ne dozvoljava uvid u stvarno/istinu. Rečenica *To su one orijentalne laži...* pojačava taj efekt namećući se kao parabaza, u smislu u kojem je kao mehanizam ironije definira de Man, a koja upućuje na ironijsko pozicioniranje autorske instance.

Posljedice koje na taj način realizirana ironija ima za “svijet” koji pripovijetkom stvara uključuju apsolutno potkopavanje stabilnih značenja/gledišta. U ovome tekstu riječ je i o dominantnim i o subalternim perspektivama prilikom čijih portretiranja autorska instance ima mogućnost odbiti odobriti bilo koji od iskaza kao legitiman. Njezina funkcija ili intencija, pritom, nije ona izbjegavanja odgovornosti, već upravo obratno, bilo da se u obzir uzme etička pozicija kako je definira Spivak (1988; 1999), ili ironična pozicija kako je opisuje Rorty – kao pozicija koja umjesto pretencioznog pronalaska rješenja, svijet prikazuje njegovim različitim i ograničenim govorima. Brojni su tako primjeri potkopavanja stabilnosti tekstualne stvarnosti/istine u kojima se mitološkim narativom uvjetovana svijest travničke čaršije izaziva autorski posredovanim umnažanjem glasova žarišta i ironijskim upisivanjem autorske instance u glas (fingirano) sveznajućeg ekstradijegetskog pripovjedača: *Majke i svekrve zabranjuju bremenitim snahama da idu na prozor, da im od toga dete koje nose ne bi, posle, ličilo na čudovište* (Andrić 1981a: 60), ili: *Stvar sa slonom bila im je razumljivija i bliža* (Andrić 1981a: 58). Izravnije postavljeni primjer ironijske destabilizacije značenja ostvarene pak prepletanjem glasova u formi dijaloga, ogleda se u jednom od susreta travničkih muškaraca uz vatru prilikom kojeg mladić Šećeragić iznosi poprilično pronicljiv, autorski obilježen govor o kompleksnoj poziciji vezira Dželaludin-paše kod kojega detektira podčinjenost istom sustavu kojemu i on, kao lokalni subalterni drugi, biva podvrgnut: *Pa onda nešto mislim: a i vezir je došao na silu,*

15 O ironiji kod Andrića i de Manovom pristupu ironiji vidi Škvorc 2021.

i njega su poslali drugi, ne pitajući ga hoće li, neće li. [...] niko nije tamo gdje bi htio biti, nego tamo gdje ne voli i gdje ga ne vole, po nekoj nuždi i po tuđoj volji. (Andrić 1981a: 67).

Navedeni iskaz iznimno je važan za uspostavu (post)kolonijalnog konteksta o kojem govorimo. Riječ je o iskazu koji iznosi subalterni glas lokalnog drugog, kojemu autorska instanca namjenjuje s jedne strane funkciju prosvjetitelja, a s druge strane glas nivelacije, odnosno "rulje". Ovaj je iskaz u tekstu smješten kratko nakon što će ekstadijegetski pripovjedač detaljno iznijeti iskaz o brutalnoj čaršijskoj mržnji prema drugome, a popraćen je odgovorom Šećeragićeva sugovornika Gluhbegovića koji kaže: — *Ode ti daleko moj garibe! Ne valja ti to što misliš. Dok ti ispitaš ko je koga poslao, ovaj ti se pope na glavu. Zato: ne ispituj ništa, nego ne daj na se i udri onog koji ti je najbliži i koga možeš.* (Andrić 1981a: 67). U kontekstu ironijskoga podrivanja značenjskih potencijala teksta, iako drugi iskaz na prvi pogled izgleda kao upisan isključivo sa svrhom da se njega ironično predstavi, to ipak nije tako. S obzirom na dekonstrukcijske mehanizme kojima će tekst neprestano upućivati na vlastiti pokušaj izbjegavanja pristranosti, ni jedan od ova dva iskaza posljedično ne možemo shvatiti kao autorskom intencijom nametnutu istinu. U tom smislu Šećeragićev govor u ovoj situaciji biva istovremeno ironiziran kao onaj koji se iskazno izdvaja iz kolektivnog, plemenskog diskursa, ali i kao onaj koji nije ostvariv u svijetu ne-dodira i otpora u kojem se iskazuje. Tome je tako zahvaljujući njegovoj gnomskoj postavljenosti kroz koju se iskazuje ideja svemoći kao neizbježne sile u kojoj su i vlast i vlasništvo podjarmljeni, a kroz koji se očituje autorska intencija.

Spomenuti dijalog upućuje i na drugi važan aspekt pripovijetke, a riječ je o problematici pri/povijesnosti i diskurzivne uokvirenosti identiteta, odnosno o funkciji (pre)zasićenog vernakulara pojedinca i/ili kolektiva poimanog kao jedinog (istinitog) jezika kojim je moguće zamišljanje, razumijevanje i pripovijedanje svijeta. U ovome tekstu veći broj primjera upravo vernakular i njegovu tradicijsko-mitološku utemeljenost prikazuje mehanizmom centralizacije identiteta, *normalizacije* (usp. Sloterdijk 197), odnosno formacije habitusa (usp. Bourdieu 1991). Dakle, priča o filu jest alegorijska kompenzacija kojom se prikriva trauma: *U nizu tolikih vezira bilo ih je svakojakih [...] i tako teških i opasnih da o njima i sama priča prećutkuje najgore i najglavnije* (Andrić 1981a: 45). No ta je priča istovremeno konzistentno upisivana i opisivana i kao odraz "magijsko-manipulativne" prirode usmenoga svijeta u kojem su "svi ljudi čarobnjaci, koji se uzajamno dovode pod više ili manje jaku vlast normalizacije [...]" (Sloterdijk 197). Govori Travničana iskazivani prilikom njihovih večernjih okupljanja uz vatru nameću se kao ključni primjeri ciklične pri/povijesnosti i diskurzivne uvjetovanosti

čaršijskih identitetskih obrazaca. Pa iako je svojevremeno i polifonijsko-dijaloška kompleksnost iskaznih obrazaca *Proklete avlije* tumačena isključivo kao autorsko nastojanje za što vjernijim portretiranjem likova (usp. Lujanović 121)¹⁶, s obzirom na ironijsku akcentuaciju opće nepouzdanosti iskaza kazivača i tekstualno naglašavanje tradicije pričanja/izmišljanja, apostrofiranje društveno-kulturne funkcije jezične kontingencije, u pripovijetci je, čini se, usmjereno prema artikuliranju ciklične ovisnosti čaršije o priči kojom sebe i drugog kroz priču kreira, interpretira i, na koncu, "getoizira".¹⁷

Da je "Priču o vezirovom slonu" zaista moguće čitati kao priču o naraciji svijeta i identiteta, potvrđuje i tekstualno naglašavanje mehanizama izgradnje čovjeka, vlasti i povijesti. Drugim riječima, pripovijetka pokazuje interes za oslikavanje *metoda* kojima se ostvaruje prelijevanje fikcije u domenu stvarnog, a što potvrđuje i Brajovićeva detaljna analiza hijazma kao temeljne retoričke figure na kojoj počiva izgradnja teksta. Brajović navodi: "*hijazam* nas [...] suočava upravo sa važnošću i značajem samog *oblika* iskazanog i sa sposobnošću jezika da dočara i u neku ruku "opredmeti" verbalno "otelovi" postojanje onoga što još ne postoji ili se pak ne doživljava kao postojeće." (32-33). Na taj način protumačena stilsko-semantička razina teksta upravo podržava ovdje predstavljenu mogućnost interpretacije pripovijetke kao one kojom se naglašava *oblik*, odnosno "sposobnost" jezika da nešto, kako kaže Brajović, *opredmeti*.

Štoviše, iz procesa "opredmećenja" nije izdvojen ni simbol kolonijalne vlasti, vezir Dželaludin-paša, kao ni potencijalni narodni heroj Aljo Kazaz čiju je poziciju moguće tumačiti kao simbolični ustanak protiv kolonijalne vlasti ili pak kao odraz populističkoga glasa potencijalne demokracije koja djeluje usuprot tiraniji monologizma i totalitarizma (usp. Brajović 75). No unatoč svojim oprečnim društveno-kulturnim pozicijama, spomenuti identitetski obrasci dijele istu tekstualnu sudbinu nemogućnosti izbjegavanja okvira pripovijesti. Usprkos naglašavanju vezirove moći/vlasti kao pozicije koja je realizirana panoptičkim nadzorom nad lokalnim drugim (usp. Brajović 2011), pripovijetka istovremeno tematizira hegemonijski uvjetovanu i (sve)moćnu *naraciju* kao dominantni princip ostvarenja pozicije moći/vlasti. Pritom tekst ukazuje na simultanu nadmoć i podčinjenost kako

16 Lujanović prenosi zaključak Velimira Viskovića (2000) kako je on donesen u knjizi *Umijeće pripovijedanja (Ogledi o hrvatskoj prozi)*. Zagreb: Znanje.

17 Upotreba ovoga termina temelji se na širem spektru radova (post)kolonijalne teorije, a koji govore o parohijalizmu ili getoizaciji. U različitim kontekstima o tome govore Spivak u *Nacionalizam i imaginacija* (2011) te Rushdie u zbirci esaja *Zamišljene domovine* (2010). Riječ je o principima (auto)marginalizacije koja se temelji na formaciji kolektiva kao apsolutne istosti u opreci prema (dominirajućem) drugom.

dominantnog, tako i kolonijalnoj vlasti podjarmljenog subjekta.

U tom smislu, upisujući se u iskaze ekstradijeetskog pripovjedača, autorska instanca pripovijedanje/fikciju (priče/laži) poprilično konzistentno i direktno obilježava onim što prethodi vezirovu dolasku u Travnik, a samim time i onim što, uz realizaciju njegove društvene nadmoći, prethodi i cjelokupnoj vezirovoj tekstualnoj realizaciji.¹⁸ Nameće se, stoga, zaključak da tekst negira mogućnost dopiranja do povijesne "istine" o Dželaludin-paši, kao i mogućnost (raz)otkrivanja "istine" o njegovim metodama upravljanja Travnikom. One se potkopavaju većim brojem primjera ironičnih pripovjedačkih (i/ili kazivačkih) osvrta na nepouzdanost čaršijske perspektive: *naš čovek je takav da bolje neguje i više voli svoju priču o stvarnosti nego stvarnost o kojoj priča* (Andrić 1981a: 54), ili: *I čaršiji se može desiti da se prevari* (Ibid.: 85). Međutim, među brojnim primjerima naglašeno (is)pričanog, papirnatog vezira ističe se sljedeći pripovjedačev iskaz:

Pored zabave sa kalemima, hartijama i pisanjem, vezir je svakog dana obilazio slona, zagledao ga sa svih strana, bacao mu travu ili voće, tiho ga nazivao šaljivim imenima, ali ga nikad nije doticao rukom.

To je bilo sve što su čaršijski ljudi mogli da saznaju o nevidljivom veziru. Za čaršiju i suviše malo. Strast za pisaljke ili hartiju nije im bila ni mnogo verovatna ni potpuno razumljiva. Stvar sa slonom bila im je razumljivija i bliža. (Andrić 1981a: 58)

Dželaludin-paša, čija je tiranijska ličnost u tekstu dekonstruirana uvidom u priču o njegovoj melankolično-samotnjačkoj verziji života u Konaku u ovom primjeru postaje naglašeno preobražen u fikciju podobnu čaršijskom horizontu očekivanja. Pašina zastrašujuća *šutnja* ovdje se naglo preobražava u tekstualnu *ušutkanost*, pokazujući nam, na taj način, da svijetu koji apsolutno ovisi o priči i pričanju (ili izmišljanju) ne može umaći ni bosanskom narodu nevidljivi i nadmoćni vezir. On ovdje, čini se, postaje upravo predmetom ispisivanja koje vrše lokalni subalterni agensi.

U kontekstu postkolonijalne teorije, ovo se čini kao vrlo važno mjesto pripovijetke, kako u smislu prikaza ostvarenja subverzije kolonijalnog autoriteta, tako i u smislu prikaza međusobne uvjetovanosti kolonijalne vlasti i podčinjenih joj subjekata. No aspekt pričanja ili ispisivanja nevidljivog vezira pokazuje se kao zanimljiv i u kontekstu podrivanja

¹⁸ Ova se interpretacija temelji na (novo)historicističkom pristupu povijesti i pripovijesti Haydena Whitea (usp. White 1984). Ovdje je važno istaknuti i Barthesovo tumačenje identiteta/društvenoga subjekta kao strukture svijesti uvjetovane pripoviješću. Prema Barthesu, socijalizacija i stvaranje "integriteta" temelje se na prethodno uspostavljenim pripovjednim procedurama (usp. White 14).

šireg spektra (kon)tekstualnih hegemonijskih i hijerarhijskih poređaka. Jer, čini se da se Derridina poznata izreka “izvantekstualno ne postoji” ili “ne postoji izvan-tekst” (*Il n’y a pas de hors-texte*; Derrida 1997: 158), u pripovijetci ostvaruje upravo kroz poruku da “ne postoji ono što umije izbjeći okvire teksta”. U tom smislu će i veziru oprečan, na trenutak iz čaršije dislociran i autorskim glasom osnažen, Aljo Kazaz koji direktno podriva dominantnu “priču o filu” onom vlastitom (usp. Škvorc 2021; usp. Brajović 2011), silaskom s brijega i povratkom u čaršiju ponovno zauzeti ulogu seoskoga šaljivdžije ne uspijevajući trajno napustiti okvire fikcije koju mu ona namjenjuje. Autorska intencija namjenjuje “priču o Alji i filu” vrlo važnu poruku; ona služi upravo kao nastavak razvoja novo-stare travničke mitologije nad kojom moć istovremeno imaju svi, ali i nitko. Ona je travnička kreacija i ona koja Travnik stvara, a nadasve ona nad kojom se, i u kojoj se, gubi kontrola (pa i ona autorska). Pripovjedač, u tom smislu, navodi zadnju rečenicu: *po Bosni ide, i uz put raste, priča o Alji i filu* (Andrić 1981a: 90). Ovdje nam opet pomaže Derrida koji kaže: “Zato što je uvijek već započela, prikazba nikada ne završava” (2005: 316).¹⁹ Jednim dijelom ovaj citat, a čini se i “Priča o vezirovom slonu”, ukazuju na vremensku i prostornu petlju u kojoj je diskurzivno neopterećena i od fikcije slobodna realizacija istine (i ostvarenje kontakta među razlikama) nemoguća, a pokušaj njezina pronalaska ovisan o uvijek ponovnom i uvijek već prisutnom ispisivanju svijeta. Tu sudbinu cikličnoga pričanja/izmišljanja, prenošenja/prevođenja koju dodjeljuje svojim likovima/kazivačima i pripovjedaču dijeli i ironijski impostiran autorski glas osviješten o vlastitom sudjelovanju u interpretaciji, naraciji i falsifikaciji svijeta.

Prokleta avlija: automatizirani govori i pukotine unutar s(a)vršenih iskaza

Ovako predložen zaključak otvara prostor čitanju romana *Prokleta avlija* pa će se i u ovome poglavlju razmatrati potencijalne funkcije ironije i autoreferencijalnosti, kao i problematika tekstualnog iskazivanja poruke o diskurzivnoj uvjetovanosti (mogućeg) svijeta. No, treba naglasiti da je u ovome poglavlju riječ o tekstu koji se tematski i strukturalno bitno razlikuje od pripovijetke “Priča o vezirovom slonu”. Na tematskom nivou, *Prokleta avlija* nije tekst koji na isti način prikazuje mogući (post)kolonijalni prostor i odnose kolonijalnoga

¹⁹ Citat u originalu: “Because it has always already begun, representation therefore has no end.” (Derrida 2005: 316).

centra i periferije. Ona svoje likove/zatvorenike dislocira iz bosanske čaršije i smješta u zloglasni istanbulski zatvor. Uz to, s obzirom na tekstualni prikaz raspodjele pozicija (ne)moći, i tematsku naglašenost koncepta bolesti/ludila, ovaj tekst i problematiku *foucaultovskog* pan-optičkog oblika vlasti prikazuje na izravniiji i drugačiji način nego li je to bio slučaj u pripovijetci.²⁰ Na strukturalnom nivou, razliku među tekstovima uvjetuje kompleksnija pozicija autorske instance prema samom tekstu, ali i svijetu o kojem pripovijeda, a koja se prvenstveno očituje u njezinom opsesivnom nadzoru nad ispričanim. Taj će položaj neupitne pripovjedačke/spisateljske kontrole nad fonološkim iskazima u romanu utjecati na njegov ton pa dok fonocentričnost pripovijetke rezultira neuhvatljivom pričom (koja na samom kraju "po Bosni ide i uz put raste"), u *Proklesoj avliji* svjedočimo drugačijoj dinamici teksta najavljenom na prvoj stranici romana: *Zima je, sneg zameo sve do kućnih vrata i svemu oduzeo stvarni oblik, a dao jednu boju i jedan vid.* (Andrić 1981b: 9). Ustaljenim obrascima karakterističnim za (romaneskno) pismo/pripovijedanje, tekst se tako svjesno (ali fingirano) kontrolira i zatvara.

Na taj način ostvarenoj kontroli nad tekstom prividno se suprotstavljaju fonološki uvjetovani iskazi kazivača, no oni ipak neće uspjeti postići prevlast nad ispričanim već će bivati sustavno prekidani poetiziranim (autorskim) iskazima, parentezama i direktnim pripovjedačevim uputama na svjesno izvršenu stilizaciju iskazanog. Naglašena stilizacija iskaza, u kontekstu naše teme, svakako upućuje na potencijalno podrivačke i ironijske mehanizme teksta o kojima je bilo riječi i u prethodnome poglavlju. Ipak, uz svijest o važnim dosadašnjim zaključcima o tekstualno naglašenoj (nad)moći pripovjednoga glasa, ovdje treba napomenuti da se okrećemo kompleksnijem tekstu u kojem nije moguće ostvariti (ili iščitati) tekstualnu subverziju na način na koji je to bilo moguće u pripovijetci. Tamo smo ironijske mehanizme iščitavali analizom polifonijskih i dijaloških potkopavanja stabilnosti iskazâ koji su se svi istovremeno nametali i kao (ne)mogući i (ne)istiniti u odnosu prema "stvarnosti" koju artikuliraju. U *Proklesoj avliji*, iskazi se (s obzirom na složenost pripovjedačkih/kazivačkih nepouzdatih perspektiva) označavaju kao apsolutno nemogući, a nemoguće je, čini se, i direktno ostvarenje pozicije otpora s obzirom na izostanak konkretnog simbola moći/vlasti prema kojemu bi on bio usmjeren. Dok "Priča o vezirovom slonu" konkretan simbol moći upisuje kroz lik Dželaludin-paše, ali i u obliku hegemonije kolektivnog, lokalnog monologizma koji pretendira na autohtonost, u *Proklesoj avliji* suočavamo se s bitno kompleksnijom kategorijom *svemoći* (usp. Brajović 142) koja

20 Vidi Brajović (79-156).

se ostvaruje suptilno, dominirajući cjelokupnom strukturom književnoga teksta. Točnije, čitana u ovome kontekstu, sama struktura teksta (kako je opisuju i dosadašnja naratološki usmjerena čitanja) naoko poprima obilježja ultimativne cirkulirajuće *svemoći* koja, poput Avlije, ne ukazuje na mogućnost izlaza, već na “prostor zadanosti formom iz koje, izgleda, ipak nema tajnog izlaza, već samo zatočenja u njegovim obzidanim prostorima višeglasja” (Škvorc 2021: 292).

Ono što “Priča o vezirovom slonu” i *Prokleta avlija*, pak, i na prvi pogled dijele njihovi su nepouzdati pripovjedači koji su, kao takvi, vrlo jasno u tekstove upisani i u njima opisani. No, i taj će pripovjedački aspekt roman podići na višu razinu, pa dok je u pripovijetci riječ o izmišljanju priče kao čaršijskoj navici proizašloj iz podjarmljenosti lokalnog, subalternog kolonijalnoj hegemoniji, a koja pritom može biti i subverzivna i naoko bezopasna navika, u *Proklesoj avliji* ta je nepouzdana priča direktno označena kao opasna (Ćamil je zatvoren zbog priče o Džemu) i kao ludilo, odnosno “bolest”.²¹ Bolesnički aspekt kazivača tek je jedan od mehanizama kojima će se ostvariti čitateljsko nepovjerenje prema iskazivanom, a zamjetna su i poigravanja vremenskim slijedom događaja pa, iako će se činiti da Karađozevi brutalni postupci odgovaraju vremenskom okviru fra Petrova boravka u kaznionici, pripovjedač navodi: *Samo s vremena na vreme javio bi se u njemu stari Karađoz, i on bi pred zadivljenjem i sujeverno uplašenom Avlijom izvodio neki od svojih velikih podviga, kao pre destetak-petnaest godina.* (Andrić 1981b: 37). Primjer je to strukturalnih poigravanja kojima se ostvaruje i uputa na sam proces skraćivanja i proširivanja teksta, odnosno na evidentno nepoštivanje i preinaku tuđih iskaza koju, pak, može obavljati samo ekstradijegetski, autorski odobren pripovjedač s jasnim uvidom u pričano i s isto tako jasnim ciljem pripovijedanja.

Ovime se vraćamo na prethodno predstavljenu problematiku autorskog upisivanja sveopćeg nadzora i kontrole nad tekstom, koja se nametnula kao problematično mjesto analize i interpretacije ovoga romana zbog potencijalno njome upisane pretenzije na sveobuhvatnost, a samim time i dominantne pozicije nad glasovima homodijegetskih pripovjedača. Na taj način iščitavana pozicija autorske instance ukazala se kao problematična i s obzirom na autorski impostirane tekstualne naznake modernističko-metafizičkih zamišljanja *neiskazivog* čime se ona prividno pozicionira u, zapadnjačkim znanjem zasićenu, poziciju *iznad* i *izvan* teksta i mogućeg svijeta. Međutim, uvidom u pripovjedne procedure primijenjene u “Priči o vezirovom slonu”, među kojima se ističe kako ironija kao temeljni mehanizam podrivanja stabilnosti

21 O ludilu i bolesti u *Proklesoj avliji* iz *foucaultovske* perspektive detaljno govori Brajović (2011).

čvrsto upisanih značenja iskaza, tako i osviještenost teksta o prvenstvu pripovijesti nad kategorijama identiteta, društvenog kolektiva, povijesti i stvarnosti, mogućnost dodatnog ispitivanja potencijalne intencije koja uvjetuje upisivanje pripovjedačke nadmoći u *Proklesoj avliji*, sada se čini neupitnom.

O alegoriji, koja je važna za ovo čitanje autorske intencije *Proklete avlije*, nije bilo riječi u prethodnom poglavlju jer se tamo nismo konkretno bavili samom "pričom o vezirovom slonu". No alegorija se i u pripovijetci pozicionira u samo središte teksta bivajući na taj način i ultimativni potencijal diseminacije njegova značenjskog potencijala (usp. de Man 1979). Prema de Manu, alegorija kao retorička figura poništava mogućnost "uspješnoga" iščitavanja, odnosno interpretacije kao pretenzije na pronalazak čvrstog/definitivnog značenja teksta. Alegorija i ironija su, u de Manovoj problematizaciji tropa, nerazdvojne kategorije. Ironija djeluje kao njezina "permanentna parabaza" (Ibid.: 301), a pritom "[i]ronija više nije trop već poništavanje [...] razumijevanja." (Ibid.).²² U kontekstu ove interpretacije *Proklete avlije*, de Manovo tumačenje alegorijsko-ironijskog diseminacijskog potencijala pokazuje se posebno korisnim. To je zato što iščitavanje ovoga teksta u smislu njegovog subverzivnog pozicioniranja prema formalnim i kontekstualnim hegemonijski nametnutim obrascima, neće biti ostvarivo na način na koji je to bilo moguće pri interpretaciji pripovijetke. Drugim riječima, s obzirom na kompleksno i problematično (nad)moćno pozicioniranje autorske instance u ovome tekstu, ukazivanje na njezino ironijsko opovrgavanje moći/vlasti (forme) neće biti moguće postići isključivo iščitavanjem dijaloških replika. S obzirom na kompleksnost teksta, i sama ironija mora biti korištena suptilno, ali na strateški odabranome mjestu.

U *Proklesoj avliji*, priča alegorijsko-ironijskoga potencijala spomenuta je Ćamilova priča. Roman je nastajao upravo složenim uokvirivanjima ove priče koja će, na koncu, poprimiti funkciju tekstualne jezgre kao nositelja njegove razorne i afirmativne moći. Ćamilova je priča simbolično mjesto u kojem dolazi i do kulminacije svih čuvenih aspekata koje tekst problematizira, poput fenomena *neiskazivog* i kategorije bolesti, odnosno ludila. Ipak, iako Ćamil jest obilježen kao ultimativno *ludilo*, govor kojim se iznosi priča o Džemu nije prikazan kao isprekidan ili nepotpun, već kao mehanizirana, odnosno automatizirana recitacija koja iskazno graniči s povijesnim diskursom. Ukratko, Ćamilova priča povijesna je priča o turskoj braći Džemu i Bajazitu čija nesloga, prouzrokovana Bajazitovim zauzimanjem sultanskoga položaja,

²² Citat u originalu: "Irony is no longer a trope but the undoing [...] of understanding" (de Man 1979: 301).

rezultira Džemovim progonstvom. Sam sadržaj priče o Džemu, uparen s Ćamilovom naglašenom opsesijom njome, ovdje se pokazuje kao zanimljiv, a poglavito u (post)kolonijalnom kontekstu. Međutim, ono što se, u ovom trenutku, nameće kao važnije nije priča kao takva, već upravo pripovjedačev iskaz koji će, po njezinom završetku, uslijediti. Pripovjedač navodi: *Ovo je samo okosnica Ćamilove priče, šturo i kratko kazana. Mnogo duže i življe i drugačije, i sa drugim smislom govoreno, bilo je ono što je fra Petar čuo od svog novog prijatelja.* (Andrić 1981b: 89).

Analizom tog čuvenog pripovjedačevog priznanja, primjećujemo da se ističe da priča kojoj smo svjedočili kao Ćamilovoj, ipak nije bila njegova vlastita, već pripovjedačev iskaz ostvaren naknadnom intervencijom. Međutim, ona nije stilizirana samo u smislu forme; ta je priča ovdje direktno upisana i opisana kao preuzeta s *drugim smislom*. Priča o Džemu nije samo pripovjedačevom intervencijom ostvarena stilizacija tuđega teksta, već i njegova aproprijacija. No važnost tog *drugog smisla* kao izravno navedenog očituje se i u sljedećem: riječ je o direktnoj autorskoj artikulaciji nepotpunosti one varijante priče koju tekst predstavlja. Naglašavanjem *drugog smisla* upućuje se na postojanje onoga što nije iskazano (a možda i onoga što je *neiskazivo*), čime se implicitnog čitatelja potiče na vječnu potragu za onim smislom kojim bi se ostvarila komunikacija, odnosno preklapanje intencije, teksta i interpretacije. Ono što tekst, prema tome, artikulira jest nužnost skretanja s dominantne trase na druge putanje razumijevanja (usp. Lujanović 115), a upravo se ironija, kao značenjska praznina, javlja (usp. Stojanović 1984, u: Lujanović 2015) uslijed ostvarenja njihove nepodudarnosti (usp. Lujanović 115).²³

U smislu alegorije i ironije kako ih tumači de Man (1979; 1996), riječ je o preklapanjima/podudarnostima koja su neostvariva. Ovaj tekst, na taj način, svjesno i autorskom intencijom otvara mjesto vječne aporije, odnosno prostor sprečavanja realizacije konkretne i ubojite denotacije (usp. Derrida 1981). Na taj se način on, *derridijanski* rečeno, otvara prema mogućnostima uvijek tek nadolazećih nepotpunih značenja (*dif-feránce*) (usp. Derrida 1982). No ono što je, u kontekstu naše teme, ovdje ipak najvažnije istaknuti jest da se otvaranje mjesta vječne značenjske nerazriješenosti ostvaruje direktnom intervencijom autorske instance, odnosno njezinim izravnim upisivanjem te intervencije (i intencije). U svjetlu (post)kolonijalnog konteksta, ovdje valja napomenuti i spomenutu etičku poziciju kako je tumači Spivak (1999). Ranije je naglašeno da ta pozicija biva ostvarivana istovremenim upisivanjem

23 Kretanje trasom teksta rezultira otkrivanjem (doslovnog) značenja ovisnog isključivo o jezičnom kodu. Kretanje putanjom teksta podrazumijeva otkrivanje značenja ovisnog o vremenski, prostorno i kulturološki uvjetovanoj poziciji interpretatora (v. Stojanović 1984 i Lujanović 2015).

i ispisivanjem glasa podčinjenosti iz teksta, odnosno tekstualnim (ne) bivanjem i simultanom pozicijom (ne)moći. Čini se da, na ovaj način analizirana, pozicija autorske instance ispunjava upravo taj zahtjev. Pozicija bivanja u tekstu ostvaruje se njezinim direktnim upisom u tuđi iskaz, dok se alegorijsko-ironijskom intervencijom ona iz njega neminovno ispisuje.²⁴

U kontekstu "Priče o vezirovom slonu", po analizi ironijske destabilizacije iskaza kazivača, postavili smo pitanje o njezinim potencijalnim posljedicama koje se odražavaju na (is)pripovijedani svijet. Tada se naglasilo narušavanje stabilnosti iskazâ čime su se u potpunosti destabilizirali koncepti (društvene i političke) stvarnosti/istine. Ovdje se osvrćemo na isti problem. Međutim, valja opet napomenuti da su ambicije *Proklete avlije* veće i kompleksnije. Prethodno analizirani primjer pokazuje da se potkopavanje stabilnosti ovdje naglašeno (pro)izvodi u obliku koji se može (i mora) direktno odnositi prema hegemonijski zadanoj tradiciji (romaneskne) forme kojoj se autorska instanca fingirano priklanja (usp. Škvorc 2021: 301). To je jednim dijelom i zato što ovaj tekst svjesno odabire nadići društveno-kulturnu problematiku koju ispituje pripovijetka pa se tako, pored tematske zamjene čaršije zatvorom, nadilaženje "lokalnog" odvija i na dubljoj razini prilikom čega nas svaki od tekstualnih interesa neminovno usmjerava prema pitanjima govora/pisma, pričanja/pripovijedanja i (vlastitog) teksta/pripovijesti.

Ovdje nam se sad već dosta jasno ukazuje i mogući odgovor na početna pitanja o potencijalnoj autorskoj intenciji upisanoj iza prividno ostvarenog nadzora/dominacije nad iskazivanim. Budući da analiza Ćamilove priče upućuje na mehanizme suptilnog, autorskom intencijom odobrenog, podrivanja diskursa zadavanog sustavnim provođenjem čvrsto uspostavljenih hegemonijskih (društveno-kulturnih i pripovjednih) praksi, nameće nam se zaključak da pozicija autorske instance nije upisana/ostvorena kao ona *iznad* ili *izvan* teksta/svijeta o kojem govori, već da je riječ o autorskoj instanci fingirano priklonjenoj hegemonijski zadanome (kon)tekstu. Ona se prema njemu, usvajajući nametnutu formu, odnosno provodeći *imitaciju*, postavlja upravo podrivački. Rječnikom (post)kolonijalne teorije, govorimo o mimikrijski impostiranim obratima uspostavljene hijerarhije (usp. Bhabha 1994), pri čemu se obavlja i ispitivanje mogućnosti vlastite tekstualne pozicije. Poziciju autorske instance u romanu *Prokleta avlija* na taj način promatra i Škvorc (2021), iščitavajući je, u primjerima njezina istovremenog

24 Ovdje valja dodati i da, govoreći o alegoriji, de Man tumači kategorije istine i laži te dobra i zla kao poništavanje, što rezultira njezinom etičnošću. Etičnost se pak zasniva na njenom bivanju kategorijom (temelji se na jeziku), umjesto vrijednošću (koja bi bila subjektivna) (usp. de Man 1979: 206).

upisivanja-ispisivanja iz teksta, upravo kao subalterni glas (usp. Škvorc 2021: 297).²⁵ Na primjeru parentetičkih navoda i gnomskih iskaza (*I sve se svodilo na jedno...*) Škvorc uočava dvojakost, odnosno (ne)moć autor-skoga glasa koji se u tekst upisuje (i iz njega ispisuje) ironijskom i/ili mimikrijskom referencom na (uvijek već) uspostavljeni svijet pričanja/pripovijedanja. Taj je svijet pričanja/pisanja ujedno i jedina metoda kojom iz njega može pokušati izaći (Škvorc 2011: 297).

Ovako čitana struktura teksta zrcali dakako i tematske preokupacije romana koje nesumnjivo uključuju problematiku povezanosti fikcije i identiteta. Na taj nam se problem, zbog njegove nesumnjive kompleksnosti u romanu, ovdje valja tek kratko osvrnuti, a kako bi se ukazalo na prostor aporije koji se otvara i na ovome sloju *Proklete avlije*. Drugim riječima, govorimo o preklapanju strukturalne (kako je ranije u radu pojašnjena) i fenomenološke razine teksta, a koju ponajbolje detektiramo u ključnoj Ćamilovoj priči o *Džemu*. Točnije, spomenuto preklapanje uviđamo u Haimovoj priči o *Ćamilu* (za Andrića priče uvijek tuđe, uvijek tek prijevodi, interpretacije, a pokatkad i laži). Dakle, ovaj, krugovima pripovjedne i društvene (ne)moći realiziran, roman zaista biva usmjeren prema Ćamilu/Džem-sultanu kao točki u kojoj svaki smisao nestaje, ali i nastaje; u liku “ropski’ podjarmljenog i ništavnog Drugoga [...]” (Brajković 2011: 133) i “mentalno iščezavajućeg Ja” (ibid.) koji naočigled fra Petra, Haima, ali i čitatelja istovremeno prestaje i nastavlja *bivati*. Prema Derridi *značiti* jest ne-biti (eng. *to mean is not to be*), a Ćamil, s jedne strane, zaista biva označen, odnosno podvrgnut okvirima pri/povijesti, notorno se identificirajući (prema Haimu) s pričom o turskoj braći izjavom *Ja sam to!* No kao što i priča o Džemu svojim alegorijskim upisom funkcionira kao negacija (raz)otkrivanja mogućeg tekstualnog značenja, odnosno kao negacija potpunosti i prevlasti *logosa*, i ova čuvena Ćamilova izjava, čini se, proizvodi isti efekt. Jer, “ja sam to” upisan kao Ćamilov očajnički vapaj za razumijevanjem pri zatvorskom ispitivanju koje se nad njim provodi, ponovno poziva na interpretaciju, baš kao i onaj “drugi smisao” koji upisuje pripovjedač po iznošenju povijesne priče. “Ja sam to!” – *ali što to?* Ova upečatljiva, ključna, i na taj način u tekstu pozicionirana izjava, upućuje uvijek iznova na ono drugo, neizrečeno, *neiskazivo*. Riječ je stoga i ovdje o, usprkos Ćamilovom (*derridijanskom*) “ne-bivanju”, ostvarenoj subverziji direktnog i potpunog srastanja s (o)znakom.

S obzirom na rečeno u ovome članku, možemo s popriličnom sigurnošću kazati da ovaj tekst ne ukazuje na tradicionalno, modernističko

²⁵ Riječ je o mogućnostima ostvarenja subalternoga glasa i problematici etičke pozicije kako je definira Spivak (v. Spivak 1988 i 1999), a o čemu je bilo riječi u uvodnom dijelu ovoga rada.

i esencijalističko posjedovanje znanja, kao ni na pokušaj zahvaćanja o tekstu neovisne istine/stvarnoga. Riječ je ovdje o prizivanom/priželjkivanom *neiskazivom* kao naznaci pokušaja prelaska granica/horizonta (usp. Derrida *Aporias*) koji, suprotno zahvaćanju onoga što prividno priželjkuje, spretnim tekstualnim tehnikama u znaku ironije i alegorije uvjetuje trajnu dislokaciju svakog eventualnog označavanja. Posljedično, možemo kazati, riječ je i o izbjegavanju bilo kojeg oblika jednostrane i jednoznačne dominacije.

Izvori

Andrić, Ivo. *Nemirna godina*. U: Sabrana djela Ive Andrića. Knjiga peta. Sarajevo, Beograd i dr.: Svjetlost, Prosveta i dr., 1981a.

Andrić, Ivo. *Prokleta avlija*. U: Sabrana djela Ive Andrića. Knjiga prva. Sarajevo, Beograd i dr.: Svjetlost, Prosveta i dr., 1981b.

Literatura

Bakhtin, Mikhail. *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Austin: University of Texas Press, 1981.

Bahtin, Mihael. *Teorija romana*. Zagreb: Edicija Božičević, 2019.

Bhabha, Homi. *The Location of Culture*. London: Routledge, 1994.

Bourdieu, Pierre. *Language and Symbolic Power*. Ur. John B. Thompson. Prev. Gino Raymond i Matthew Adamson, Cambridge: Polity Press, 1991.

Brajović, Tihomir. *Fikcija i moć: O subverzivnoj imaginaciji Ive Andrića*. Beograd: Nolit, 2011.

De Man, Paul. *Aesthetic Ideology*, ur. Andrzej Warminski. Minneapolis i London: University of Minnesota Press, 1996.

De Man, Paul. *Allegories of Reading*. New Haven i London: Yale University Press, 1979.

Derrida, Jacques. "Différance". *Margins of Philosophy*. Prev. Alan Bass, Chicago: University of Chicago Press, 1982, str. 3-27.

Derrida, Jacques. *Dissemination*. Prev. Barbara Johnson, London: The Athlone Press, 1981.

Derrida, Jacques. *Writing and Difference*. Prev. Alan Bass, London i New York: Routledge/Taylor & Francis e-Library, 2005.

Derrida, Jacques. *Of Grammatology*. Prev. Gayatri C. Spivak, Baltimore i London: The Johns Hopkins University Press, 1997.

- Eco, Umberto. *Interpretation and overinterpretation*. London: Cambridge University Press, 1990.
- Foucault, Michel. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Prev. Alan Sheridan, New York: Vintage Books, 1995.
- Hutcheon, Linda. *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. New York i London: Routledge/Taylor & Francis e-Library, 2004.
- Hutcheon, Linda. *Irony's Edge: The Theory and Politics of Irony*. London i New York: Routledge/Taylor & Francis e-Library, 2005.
- Hutcheon, Linda. "The Politics of Postmodernism: Parody and History". *Cultural Critique*, br. 5, Modernity and Modernism, Postmodernity and Postmodernism (Winter 1986-1987), str. 179-207.
- Kalanj, Rade. "Michel Foucault i problem moći". *Revija za sociologiju*, god. 24, br. 1-2, 1993, str. 77-85.
- Lujanović, Nebojša. "Ironijsko poigravanje pripovjedačkom 'istinom' i implicitni autor u Andrićevoj *Proklesoj avliji*". *Umjetnost riječi*, god. LIX, br. 1-2, siječanj-lipanj, Zagreb, 2015, str. 111-131.
- Rorty, Richard. *Contingency, Irony, Solidarity*. Cambridge i New York: Cambridge University Press, 1989.
- Rushdie, Salman. *Imaginary Homelands: Essays and Criticism*. London: Vintage Publishing, 2010.
- Sloterdijk, Peter. *Sfere I: Mjehuri*. Prev. Kiril Miladinov, Zagreb: Mizantrop, 2020.
- Spivak, Gayatri C. "Can the Subaltern Speak?". *Colonial Discourse and Post-colonial Theory: A Reader*. Ur. Patrick Williams i Laura Chrisman. New York: Columbia University Press, 1988.
- Spivak, Gayatri C. *A Critique of Postcolonial Reason. Toward a History of the Vanishing Present*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1999.
- Spivak, Gayatri C. *Nacionalizam i imaginacija*. Prev. Snježan Hasnaš i Damir Biličić, Zagreb: Fraktura, 2011.
- Stojanović, Dragan. *Ironija i značenje*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1984.
- Škvorc, Boris. "Utjecaj postkolonijalnih ishodišta i postkolonijalnih okvira na čitanje (pričanje) *nacije* kod Andrića, Krleže i Nazora". U: *Croatian Studies Review / Časopis za hrvatske studije*, god. 7, 2011, str. 169-227.
- Škvorc, Boris. *Andrić i Krleža: Poetike i politike – O naraciji nacije/nacija i (književnim) prelaženjima granica*. Zagreb: Matica hrvatska, 2021.
- Škvorc, Boris i Lujanović, Nebojša. "Andrić kao model izmještenog pisca (ili kako je otvoren prostor za 'pozicioniranje između' nacionalnoga korpusa i kulturalnih paradigmi)". *Fluminensia*, god. 22, br. 2, 2010, str. 37-52.
- Visković, Velimir. *Umijeće pripovijedanja (Ogledi o hrvatskoj prozi)*. Zagreb: Znanje, 2000.

White, Hayden. "The Question of Narrative in Contemporary Historical Theory". U: *History and Theory*, god. 23, br. 1, 1984, str. 1-33.

Power, Hegemony and (Pre)Dominance of Form Over Authorial Intent in Andrić's "The Vizier's Elephant" and *The Damned Yard*

Abstract

This paper analyses textually inscribed phenomena of power, hegemony and formal (pre)dominance on thematic and structural levels of Andrić's novella "The Vizier's Elephant" and novel *The Damned Yard*. In doing so, special attention is paid to the textually inscribed power relations between the authorial intent and narrative form. The position of authorial intent is observed with regard to hegemonic relations in a given series of historically layered contexts, but also with regard to its own text production, in terms of its position towards the possibilities opened (but also closed) by the prose form. These relations are observed through the analysis and application of the notions of power, knowledge, and (pre)dominance as defined by Foucault and, based on his premises, new historicists and leading postcolonial theorists. The article further emphasizes the potential textual emphasis on (non) literary functions of narrative procedures which simultaneously reveal the textual apostrophe of the parallel framing of reality, identity and authorial intent as enforced through mechanisms of hegemonic (historical) narratives. On the level of text analysis, this paper observes auto-referentiality and irony as mechanisms of (con)textual subversion aimed at emphasizing the impact of (one's own) text in the complex network of socio-discursive relations. The emphasized textual spaces of unresolvedness consequently enable the interpretation of these texts as ambivalent, destabilizing statements indicating the position of the authorial intent as formally and contextually conditioned by hegemonic patterns which are simultaneously questioned and undermined by complex stratagems of irony.

Keywords: Ivo Andrić, hegemony, historical narrative, postcolonial reading, irony